

ПЕТКОВА Л. О.

д. е. н., професор

Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ (Київ)

l_petkova@ukr.net

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗМІН СТРУКТУРИ ГЛОБАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ

В статті досліджені особливості участі окремих країн та їх груп у забезпеченні світового економічного зростання. На основі аналізу базових показників – сукупного виробництва, зайнятості, потоків прямих іноземних інвестицій, динаміки високотехнологічного виробництва – визначені структурні зміни глобального економічного та інвестиційного простору. Встановлено, що в складних умовах відновлення після глобальної кризи, посилюються тенденції міжнародного регулювання інвестиційних процесів. Таким чином, поступово підвищується значимість країн з емерджентними ринками у забезпеченні глобального економічного зростання, розподілі прямих іноземних інвестицій, виробництві високотехнологічної продукції. Це обумовлює необхідність подальших досліджень дієвості ключових факторів економічного зростання країн, що розвиваються та їх впливу на світове господарство.

Ключові слова: глобальні економічні трансформації, економічне зростання, міжнародний інвестиційний ринок, прямі іноземні інвестиції, країни з емерджентними ринками.

ПЕТКОВА Л. Е.

д. э. н., профессор

Черкасский институт банковского дела Университета банковского дела НБУ (Киев)

l_petkova@ukr.net

ДЕТЕРМИНАНТЫ ИЗМЕНЕНИЙ СТРУКТУРЫ ГЛОБАЛЬНОГО РОСТА

В статье исследуются особенности участия отдельных стран и их групп в обеспечении мирового экономического роста. На основе анализа базовых показателей – совокупного производства, занятости, потоков прямых иностранных инвестиций, динамики високотехнологического производства – определены структурные изменения глобального экономического и инвестиционного пространства. Установлено, что в сложных условиях восстановления после глобального кризиса, усиливаются тенденции международного регулирования инвестиционных процессов. Таким образом, постепенно повышается значимость стран с эмерджентными рынками в обеспечении глобального экономического роста, распределении прямих иностранных инвестиций, производстве високотехнологической продукции. Это обуславливает необходимость дальнейших исследований действенности ключевых факторов экономического роста развивающихся стран и их влияния на мировое хозяйство.

Ключевые слова: глобальные экономические трансформации, экономический рост, международный инвестиционный рынок, прямые иностранные инвестиции, страны с эмерджентными рынками.

PETKOVA L. O.

doctor of economical sciences, professor

Cherkassy Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)

l_petkova@ukr.net

DETERMINANTS TO MEASURE CHANGES IN THE GLOBAL GROWTH

In this article we are explored the participation of individual countries and their groups to ensure world economic growth. The level of structural changes of the global economic and industrial space are investigated by analyzing basic indicators including aggregate production, employment, FDI inflows, dynamics high-tech manufacturing. In this article we established that the trends of international regulation of investments are growing under difficult conditions of the global crisis recovery. Thus, the importance of the emerging markets to ensure global economic growth to distribute of foreign direct investments and produce high-tech products is gradually increasing. This leads to the need for further studies research into key factors of economic growth in developing countries and their impact on the global economy.

Keywords: global economic transformation, economic growth, international investment market, foreign direct investment, emerging countries.

Постановка проблеми. Наслідки Великої рецесії 2007–2009 рр. ставлять на порядок денний проблеми змістовного наповнення пануючої моделі глобального економічного розвитку. Початок ХХІ ст. черговий раз унаочнив недосконалість ринкової регуляції економічних процесів на рівні національних систем та існуючого порядку наднаціонального регулювання. Разом з тим, в ході розгортання глобальних кризових процесів, подолання їх наслідків, відбуваються трансформаційні зміни світового економічного простору. Однією із ключових тенденцій стало посилення ролі країн з емерджентними (зростаючими) ринками. В питаннях вибору дієвих шляхів подолання наслідків економічної кризи та виходу на траєкторію стійкого довгострокового зростання глобальної економіки слід врахувати специфіку національних економічних моделей, зокрема, пропорцій між реальним та фінансовим секторами, динаміки відтворювальних процесів, їх адекватність існуючим зовнішнім викликам. Важливим також залишається питання посилення взаємодії та взаємозалежності груп країн, різних за потенціалом та економічною динамікою в забезпеченні глобального зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобальних трансформаційних процесів досить активно висвітлюється в сучасній науковій літературі. Класичними стали праці І. Валлерстайна, М. Кастельса, П. Кругмана, Дж. Стігліца, присвячені ідентифікації причин системної кризи світової економіки, передумов глобальних трансформацій та специфіки майбутньої моделі світоустрою. Російські науковці, зокрема, О. Неклеса, Ю. Яковець, В. Іноземцев доводять обмеженість пануючої глобальної неоліберальної економічної моделі та необхідність її якісної зміни. Вагомий внесок у теоретичне дослідження причин, інвестиційної складової та напрямів подолання глобальної економічної нестабільності в контексті національної специфіки зробили відомі вітчизняні вчені: О. Білорус, В. Геєць, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, А. Поручник, О. Рогач, Я. Столярчук, А. Філіпенко, С. Якубовський та ін. Водночас, проблематика глобальних трансформацій, нової якості світового економічного розвитку, національних та регіональних перспектив актуалізується, з огляду на очікувану другу хвилю світової кризи. Невирішеним залишається ряд питань, пов'язаних із роллю окремих країн у відновленні глобального економічного зростання та специфікою їх участі у процесах на світовому фінансовому ринку.

Постановка завдання. За умов суттєвої невизначеності світової економічної динаміки, мінливості факторів, що її визначають, слід оцінити обмеження економічного зростання, що діють на глобальному рівні та визначити ключові напрями їх подолання в розрізі груп країн. Особливої уваги заслуговує специфіка геоекономічних трансформацій, що відображається в змінах світового інвестиційного простору та посиленні значення країн з емерджентними ринками в забезпеченні зростання світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Трансформація світового економічного простору характеризується численними проявами, обумовленими домінуванням інформаційно-інноваційних факторів економічного зростання та глобального лідерства, поширенням мережевих систем у світових виробництві, розподілі, споживанні, загостренням конкуренції на світових ринках тощо. Однією із найбільш показових ознак глобальних трансформаційних зрушень є, за визначенням С. Дятлова, наростання ентропії та зниження міри організованості економічної системи, для подолання якої необхідне залучення все нових та креативних джерел економічного зростання [1].

Наслідки світової кризи 2007–2009 рр. обумовлені досить тривалим періодом прискореного розвитку фінансових ринків, а також втратою стійкого зв'язку між зростанням реальних і фінансових активів. Так, згідно з даними McKinsey Global Institute (MGI), питома вага фінансових активів, включаючи акції, приватний і державний борг, банківські депозити, складала відносно постійну величину в об'ємі світового валового внутрішнього продукту. Але, починаючи з 1980-х рр., зростання фінансових активів прискорилося настільки, що в США, наприклад, частка фінансових активів у ВВП за останні три десятиліття подвоїлася, в порівнянні з попередніми 80 роками. Якщо в 1990 р. глобальні фінансові активи перевищували світовий ВВП в 2,3 разу, то в 2007 р. – вже в 3,4 разу. У 2008 р. ситуація

змінилася на протилежну, загальне падіння вартості фінансових активів склало \$16 трлн, що є рекордним показником у світовій економічній історії [2]. Основними причинами такої прискореної динаміки стали інновації в інформаційних, комунікаційних, фінансових технологіях, лібералізація міждержавного переміщення капіталу, розширення глобального економічного і фінансового простору за рахунок активного залучення країн зі зростаючими ринками.

Суперечливі наслідки посткризового відновлення 2010–2012 рр. посилюють тенденції глобальних структурних трансформацій, відображають реальність повторної рецесії (рис. 1).

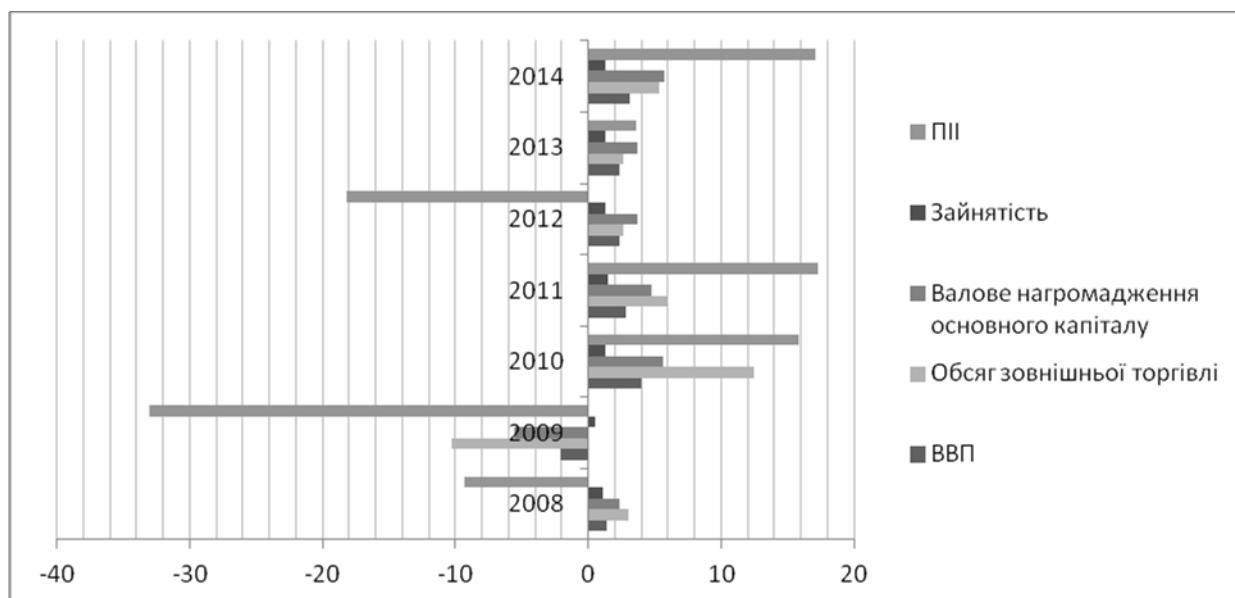


Рис. 1. Показники світового економічного розвитку [3]

Негативна динаміка прямих іноземних інвестицій в 2012 р. є свідченням нетривалості дії чинників глобального економічного зростання. В 2010–2012 рр. ключову роль в позитивній світовій економічній динаміці відіграли країни, що розвиваються. Результатом посилення глобальної ролі цієї групи країн стала сучасна спрямованість потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Посткризове пошвавлення інвестиційних потоків відбувається нестабільно. Вслід за періодом зростання в 2010–2011 рр. обсягів ПІІ, в 2012 р. їх величина скоротилась до 1,35 трлн дол. США, тобто на 18 % відносно попереднього року. Особливо значимі структурні зміни на світовому ринку капіталу. Так, в 2012 р. потоки прямих іноземних інвестицій до країн, що розвиваються перевищили обсяги розвинутих країн (відповідно, 52 % та 42 % від загального світового обсягу). Пояснюється це, зокрема, регіональною диференціацією динаміки норми прибутку, якщо в середньому в світі вона склала 7 % в 2011 р., то в розвинутих країнах – 5%, в країнах, що розвиваються – 8 %, в країнах з перехідною економікою – 13 %. Приблизно третина доходу від глобальних ПІІ залишається в приймаючих країнах, формуючи важливе джерело подальших інвестицій. Так, із загального обсягу експорту капіталу групи 37 розвинутих країн частка реінвестованого прибутку в приймаючих країнах зросла з 30 % у 2007 р. до 61 % в 2012 р. [4]. За обсягом вивозу капіталу, країни, що розвиваються, також нарощують масштаби участі – майже третина світового обсягу в 2012 р. (рис. 2).

Скорочення обсягів вивозу капіталу з розвинутих країн пояснюється, першочергово, саме невизначеністю подальшої глобальної економічної перспективи, зокрема, ситуації на емерджентних ринках, що після періоду прискореного зростання відображають сповільнення динаміки. Загальне скорочення обсягів вивозу ПІІ у зазначений період було зафіксовано в 22 із 37 розвинутих країн, що склало 23 % загального скорочення. На тлі зростання світового ВВП (3,9 % в 2011 р.; 3,2 % в 2012 р.) та зайнятості, ця ситуація на ринку капіталу

обумовлюватиме подальше переформатування інвестиційних потоків у середньо- і довгостроковому періоді.



Рис. 2. Світові потоки прямих іноземних інвестицій, млрд дол. США [4]

Тоді, як транснаціональні корпорації з розвинутих країн демонструють очікувальні стратегії, ТНК країн, що розвиваються обрали експансіоністську політику. Головними учасниками нарощування ПІІ, за даними UNCTAD, стали країни БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Їх сумарні інвестиційні потоки зросли з 7 млрд дол. США в 2000 р. до 145 млрд дол. США в 2012 р., склавши 10 % від світового обсягу. Зростання міжнародного виробництва 100 провідних ТНК, переважно з розвинутих країн, в 2012 р. припинилось. Разом з тим, 100 найбільших ТНК, які базуються в країнах, що розвиваються та країнах з перехідною економікою, збільшили свої іноземні активи на 22 % та суттєво розширили власні виробничі мережі.

Достатньо суперечливою щодо вищезазначених фактів є позиція провідних регуляторів світового фінансового ринку. Згідно з уточненим прогнозом світової економічної динаміки МВФ, в 2013 р. очікується 2,9 % зростання, в 2014 – 3,6 %. При цьому, пріоритет рушійних сил економічного зростання має переходити до групи розвинутих країн, з огляду на послаблення темпів в країнах, що розвиваються.

За галузевими пріоритетами зберігається домінування більш високотехнологічних секторів як реципієнтів міжнародних інвестиційних потоків. Наслідком нестійкої динаміки ПІІ періоду посткризового відновлення стала змінена галузева структура інвестицій за агрегованими секторами (табл. 1).

Таблиця 1

Галузевий розподіл прямих іноземних інвестицій, 2005–2011 рр. [5]

Період	Добувна промисловість, млрд дол. США, %		Обробна промисловість, млрд дол. США, %		Послуги, млрд дол. США, %	
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
2005-2007	130	8	670	41	820	50
2008	230	10	980	42	1130	48
2009	170	13	510	39	630	48
2010	140	11	620	50	490	39
2011	200	14	660	46	570	40

Зростання абсолютних та відносних показників нарощування ПІІ в галузі добувної

промисловості викликане посиленням ризиків обмеженості ресурсів для зростаючого світового виробництва. По-перше, країни, що розвиваються, стали локомотивами зростання світового валового продукту (передусім Китай), мають ресурсовитратні економіки; по-друге, вкладання в добувні галузі є своєрідним засобом зменшення інвестиційних ризиків при нестійкості ринкової вартості інших активів. Скорочення обсягів інвестування в сферу послуг відбулось, головним чином за рахунок фінансових послуг (-52 % відносно 2005–2007 рр.), бізнес-послуг (-33%), транспорту і комунікацій (-31%).

Трансформація світового економічного простору обумовлена зростаючим впливом країн, що розвиваються на динаміку світового виробництва та міжнародного інвестування, збереженні циклічної взаємозалежності розвитку країн за всіма групами, посиленням соціальної диференціації в світі, зростанням масштабів інформації та технологій її використання, прискореним розвитком сітьових структур, що визначають всю систему міжнародних економічних відносин.

Одним із наслідків Великої рецесії стало вирівнювання динаміки виробництва за групами країн, що стало відносно новим явищем у світовому господарстві. Посилення «паралельної динаміки» в кризовий період спостерігалось не лише в країнах із розвинутою економікою, але в усіх групах країн. Із нарощуванням відновлювальних тенденцій рівень кореляції обсягів виробництва понизився до передкризового рівня. Згідно з дослідженнями, найбільш вірогідними причинами посилення «паралельної динаміки» є дія фінансової глобалізації, оскільки саме під дією глобальних шоків вищий рівень впливу на світову економічну динаміку демонструють фінансові ринки [6]. Висновками з даних досліджень для формування національних інвестиційних стратегій стійкого довгострокового економічного зростання є запровадження нових підходів.

Посилення глобалізації і міжнародної конкуренції у світовому господарському просторі, прискорення науково-технічного прогресу, проникнення сучасних інформаційних технологій актуалізують цілий ряд проблем, безпосередньо пов'язаних з конкурентоспроможністю національних економік. Під дією зовнішніх викликів трансформаційні економік ставлять на меті переорієнтацію національних економічних моделей в напрямі від периферійного положення постіндустріального світу на ступінь інноваційного високотехнологічного розвитку. Посилення конкурентних позицій національних економік із зростаючими ринками визначаються дієвістю чинників, які забезпечують якісні зрушення, – здатністю генерувати і впроваджувати інновації якісними змінами людського капіталу ефективною і стратегічно вивіреною економічною політикою.

На міжнародному рівні здійснюються спроби акумуляції досвіду інноваційно спрямованого економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності на основі знань. Розроблені рекомендації для країн Центральної, Східної, Південної Європи, Кавказу і Центральної Азії. Загальними проблемами розвитку цих країн є те, що інноваційну діяльність здійснює обмежена кількість великих підприємств, які інвестують з цією метою вагомому частку власних прибутків; малі і середні підприємства грають несуттєву роль в національній інноваційній системі; зарубіжні компанії інвестують в НДДКР значно більше засобів, ніж національні; слабкими є зв'язки між великим і малим національним бізнесом, а також горизонтальні зв'язки між компаніями з іноземним і національним капіталом [7].

В питаннях трансформації міжнародної інвестиційної політики відображається прагнення більшості країн використовувати іноземні інвестиції для якісних зрушень власного виробничого потенціалу та посилення ендогенних джерел економічного зростання. Активізація такої політики загрожує нарощуванням протекціоністських підходів, оскільки на національних рівнях регулювання посилюються норми відбору іноземних інвестицій, процедури моніторингу та перевірки міжнародних злиттів і поглинань. Наприкінці 2012 р. режим міжнародних інвестиційних угод складався із 3196 договорів, при цьому перевага надавалась не двостороннім, а регіональним підходам до встановлення норм і правил. Понад 1300 із нинішніх 2857 двосторонніх інвестиційних договорів до кінця 2013 р. досягнуть стадії «припинення дії в будь-який момент», що посилить їх регулюючу спроможність [4].

З метою удосконалення механізмів регулювання міжнародного інвестиційного ринку на рівні UNCTAD пропонуються наступні основні напрями: стимулювання альтернативних заходів врегулювання суперечок, зміна існуючої системи врегулювання спорів між інвесторами та державою (ВСІД) через окремі міжнародні інвестиційні угоди, обмеження доступу інвесторів до ВСІД, створення апеляційного механізму та постійно діючого міжнародного суду із врегулювання інвестиційних спорів. Тим самим, реальна активізація заходів з удосконалення інституціональних засад функціонування та регулювання міжнародних потоків капіталу спрямовується на досягнення більш стійких та прогнозованих тенденцій розвитку світового ринку.

Прагнення мінімізувати наслідки глобальної нестабільності обумовлюють специфіку економічної політики національних урядів. Заслугує на увагу позиція Нобелівського лауреата Дж. Стігліца, що стверджує: «Нинішня криза виявила фундаментальні недоліки в капіталістичній системі... Виначати світове економічне зростання буде глобальний попит... однак досягти того, щоб світова економіка стала сильною буде важко, поки одна частина світу, як і раніше, виробляє набагато більше, ніж споживає, а інша частина, та, що повинна була б економити для задоволення потреб старіючого населення, споживає багато більше, ніж виробляє» [8, с. 20–22]. Дійсно, асиметрії глобального економічного розвитку зростають. Уроки азійської кризи 1997–998 рр. довели неспроможність економічної моделі, що базується на галопуючому споживанні та зростаючій заборгованості. Відтак, країни з емерджентними ринками, першочергово азійського регіону, почали здійснювати заходи попередження можливих втрат глобального циклічного скорочення та фінансових потрясінь. До таких заходів належить нарощування золотовалютних резервів азійських країн. Так, в період з 1990 по 2000 рр. частка сукупних резервів КНР не перевищувала 15 % ВВП, тоді як наступного десятиліття вона зросла до рекордних 49 % (2010–2011 рр.). Відносно високою частка золотовалютних резервів до ВВП в 2001–2011 рр. утримувалась в Японії (до 22,3 %), Індії (до 20 %), Російській Федерації (до 36,8 %) проти близько 4 % у США, Канаді, Великобританії, 7% у Франції, Італії, Німеччині. Незважаючи на макроекономічні загрози для азійських країн, що виникають внаслідок перевищення нормативних рівнів сукупних резервів, першочергово, – звуження внутрішнього попиту та обмеження дії ендогенних факторів економічного зростання, країни з емерджентними ринками продовжують зазначену політику, досягаючи вищої стійкості національних економічних систем до зовнішніх фінансових шоків.

Вагомим результатом посилення національної конкурентоспроможності можна вважати експорт наукомісткої продукції, розглянемо її динаміку за країнами (рис. 3).

В розрахунках були враховані обсяги високотехнологічного та середньо-високотехнологічного експорту. В цілому, по групі розвинутих країн спостерігаються досить помірні зрушення. Так, зберігає лідерство Німеччина (26,5 % в 2011 р.), помірне зростання частки експорту відбувається в Італії (максимально 11,3 %), стабільний рівень наукомісткого експорту зберігається в США (4–5 %), Франції (в межах 12 %). Інші країни з групи розвинених дещо послаблюють позиції експортерів високотехнологічної продукції: Канада – з 16–17 % обсягу ВВП в 1998–2001 рр. до 8,4 % в 2011 р., Великобританія – з понад 12 % в 1995–1997 рр. до 9–11 % у 2003–2011 рр., Японія з 11–12 % у 2006–2007 рр. до менше 10 % у 2011 р. тощо.

Відсутність суттєвого розширення експортних позицій групи розвинутих країн в наукомісткому виробництві частково пояснюється посиленням їх ролі як експортерів науково-технічних послуг, знань тощо. Однак, на тлі цілеспрямованої інноваційної політики та зовнішньоекономічної експансії країн зі зростаючими ринками (найбільш показовим є приклад Китаю, де частка інноваційного експорту в структурі ВВП зросла з 4,4 % у 1992 р. до максимальних 19,5 % у 2006 р. та 14,4 % у 2011 р.) такий розвиток подій відображає спрямованість структурних зрушень у світовому виробництві та торгівлі. До того ж, нестабільність в довгостроковому періоді фінансового сектора, потенціал його деструктивного впливу на економіку в разі циклічних скорочень, актуалізує оновлення стратегій національного технологічного розвитку та структурної політики.



Рис. 3. Частка експорту наукомісткої продукції у ВВП країн, 1990–2011 рр., % [3]

Таким чином, наслідки світової фінансово-економічної кризи та політики з її подолання суттєво змінюють тенденції сучасного світогосподарського розвитку – відбуваються зрушення в міжнародному та міжрегіональному поділі праці, трансформуються гео економічні ролі розвинутих країн та країн, що розвиваються.

Висновки. Зміст якісних змін, що відбуваються в світовому економічному просторі за сучасного етапу глобалізації, характеризується, починаючи з 1990-х рр., підвищеними темпами зростання доходів у країнах з емерджентними ринками, порівняно з розвинутими країнами; зростанні частки цієї групи країн у глобальних потоках фінансових активів; підвищеною привабливістю для прямих іноземних інвестицій завдяки стабільним перспективам економічного зростання. Інвестиційна активність учасників міжнародного ринку, як одна із ключових форм міжнародних економічних відносин, найбільш наочно відображає зміну пріоритетів та стратегічних ролей зазначених груп країн.

Амбітні стратегії стійкого економічного зростання, що впроваджуються в країнах з емерджентними ринками базуються на нових підходах, передусім, інноваційно-спрямованих. Це обумовлює зміну структури світового інноваційного простору, коли до числа світових лідерів за експортом високотехнологічної продукції приєднується Китай. Наступним етапом трансформації гео економічного простору закономірно має стати посилення ролі країн з емерджентними ринками як виробників інноваційних знань і технологій, що обумовить спрямованість подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Дятлов С.А. Глобальная инновационная гиперконкуренция как фактор трансформации и развития экономических систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theoreticaleconomy.info/articles/674.pdf>
2. Global Capital Markets: Entering a New Era [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mckinsey.com/mgi/publications/gcm_sixth_annual_report/slideshow/slideshow_1.asp
3. World Development Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org>
4. World Investment Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf
5. World Investment Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2012_embargoed_en.pdf
6. Перспективы развития мировой экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/Russian/pubs/ft/survey/so/2013/RES093013AR.htm>

7. Компендиум передовой практики в области поощрения развития, основанного на знаниях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unecse.org/ceci/publications/kbd_r.pdf

8. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф. – М. : Эксмо, 2011. – 512 с.

9. Лук'яненко Д. Глобальні фінансові дисбаланси та їх макроекономічні наслідки / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук // Журнал Європейської економіки. – 2010. – Т. 9. – С. 73–92.
